

FORMATIEF EVALUEREN: WERKEN AAN GROEI

“
**SAMEN EEN NEUS
VOOR KWALITEIT
ONTWIKKELEN: EEN
VOORWAARDE OM
KWALITEIT TE
PRODUCEREN.**
”
Bas Trimbos, SLO

Voor je ligt een bewaarnummer vol met kennis over en praktijken van formatief evalueren. Leraren, schoolleiders en experts van de leernetwerken 'Formatief evalueren' bundelden theorieën, praktijkvoorbeelden, instrumenten en hulpmiddelen om jou als leraar en schoolleider handvatten te geven om werk te maken van formatief evalueren.

Op zoek naar nog meer inspiratie? Kijk dan op formatiefevalueren.slo.nl. Vragen, opmerkingen of suggesties voor aanvullingen op de website? Neem contact op met Gerdineke van Silfhout (SLO), g.vansilfhout@slo.nl.

Deze special is ontwikkeld vanuit de leernetwerken 'Formatief evalueren' waaraan 23 VO-scholen deelnemen in samenwerking met SLO, nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling, Hogeschool Utrecht, Wageningen Universiteit en VO-Raad. Met dank aan Renske Valk, hoofdredacteur Van Twaalf tot Achttien.

FORMATIEF EVALUEREN

HOE GEEF JIJ DAT VORM?

Voorjaar 2020: de scholen gaan dicht en leerlingen volgen onderwijs vanuit huis. Leraren zetten alles op alles om hun lessen op afstand te verzorgen met behulp van allerlei tools en platforms. En dat lukt!

Sterker nog, na deze periode zijn deze nieuwe manieren van lesgeven nog steeds hard nodig in het hybride onderwijs. Wel met de steeds terugkerende vraag: hoe houd je zicht op het leren van de leerling? Formatief evalueren kan daarbij helpen volgens Walter, leraar LO op het Ichthus Lyceum: "Ik zie jullie niet, ik kan jullie ook niet in de klas helpen, maar we willen wel weten waar je kennishiaten zitten of wat je wel of niet goed kunt, zodat we daarmee aan de slag kunnen."

DE FE-CYCLUS BLIJFT DE BASIS

Voor de leraren in de leernetwerken 'Formatief evalueren' is het inzetten van formatieve activiteiten niet nieuw. Toen de scholen (deels) dicht gingen, schakelden zij daarom over naar formatief werken op afstand. Dat leverde hun veel nieuwe inzichten en vaardigheden op. "Voor mezelf heb ik ontdekt dat feedback geven op afstand heel goed kan werken. Wist ik ook niet hoor! Maar het kan gewoon en het is echt hartstikke leuk!", vertelde Jouke, leraar Frans van het Nuborgh College. Maar waar start je bij formatief evalueren op afstand? In principe geldt: de vijf fasen van formatief evalueren (Gulikers & Baartman, 2017) is niet alleen bij fysiek onderwijs in de klas de basis, maar ook bij onderwijs op afstand.

KEUZESTRESS: WELKE LEERDOELEN EN SUCCESCRITERIA?

Allereerst moet je als leraar keuzes maken in de aangeboden leerdoelen en succescriteria (fase 1) vanwege minder les- en contacttijd. "Van mijn acht leerdoelen, behandel ik er nu drie. Ik merk dat die drie leerdoelen dan eigenlijk echt de kern van mijn vak bevatten," deelde Lianne, lerares aardrijks-

kunde op het Erfgooiers College. Ook het op afstand verhelderen van succescriteria vraagt goede doordenking. Marjette, lerares Nederlands op het Ichthus College vond een fijne manier: "Tijdens de les deel je je scherm met daarop een voorbeeld dat voldoet aan meerdere succescriteria en gemaakt is door een (anonieme) leerling. Samen met de leerlingen bespreek je dan wat het voorbeeld goed maakt en wat er nog beter kan. Dit zijn dan de succescriteria."

Je kunt ook meerdere voorbeelden gebruiken van verschillende kwaliteit en leerlingen in kleine groepjes in Breakout Rooms vragen om te benoemen wat het ene voorbeeld sterker maakt dan het andere voorbeeld. Op die manier creëer je een gezamenlijk kader van hoe succes eruit ziet. Je kunt zo veel makkelijker de leerlingen betrekken bij het analyseren van hun eigen werk (fase 3) en het verwerken of geven van (peer)feedback (fase 4). Marjette: "Wanneer de leerlingen dan zelf de opdracht gaan maken, kijken ze of hun eigen opdracht voldoet aan deze succescriteria en vergelijkbaar is met de voorbeelden of dat ze nog iets moeten verbeteren voordat ze de opdracht inleveren."

FEEDBACK CANNOT PROVIDE ANSWERS. BUT IT CAN (AND SHOULD) GENERATE QUESTIONS.

Naomi Winstone,
University of Surrey

LESS IS MORE: INFORMATIE VERZAMELEN EN ANALYSEREN

Camera's staan vaak uit en sommige leerlingen melden zich niet eens aan. Even over iemands schouder meekijken kan niet op afstand. Toch is het ook op afstand goed mogelijk om informatie te verzamelen over het leerproces bij leerlingen (fase 2). Veelgebruikte tools die de leraren hierbij inzetten zijn LessonUp, Nearpod, Breakout Rooms in Zoom, subkanalen in Teams, online Exit tickets, Quizziz en Edpuzzle. Deze laatste tool heeft Juliëtte, lerares biologie op het Valuas College veelvuldig gebruikt: "Tijdens het instructiefilmpje moeten leerlingen vragen beantwoorden, voordat ze verder kunnen kijken. Ik krijg hun antwoorden te zien en zie daardoor al snel of er bijvoorbeeld misconcepties zijn bij leerlingen en kan hier gericht feedback op geven" (fase 3). De informatie die online wordt verzameld kan vaak snel en overzichtelijk worden gepresenteerd in een tool. Dat helpt bij het analyseren ervan, maar ook bij het geven

OP AFSTAND

van individuele feedback (fase 4) en bespaart tijd, volgens Anja, lerares Nederlands van het Ichthus Lyceum. "In de fysieke klas heb je daarvoor minder tijd omdat je aandacht getrokken wordt door andere dingen. De sterkere leerlingen laat je dan al snel gaan, maar nu kan ik ze ook

**“TIJDENS DE
CORONAPERIODE LEREN
WE WAT DE ESSENTIES
ZIJN VAN GOED ONDERWIJS
EN DIEP LEREN.”**

de aandacht geven die ze verdienen". Leraren geven aan dat leerlingen online meer behoefte lijken te hebben om te weten hoe ze het doen. Verrassend genoeg zijn dit vaak leerlingen die in de klas of meestal stil zijn of juist de meeste aandacht vragen.

EN WEER DOOR: PASSENDE VERVOLGACTIVITEITEN NÁ FEEDBACK

Peer- en selffeedback op afstand lijken lastig te organiseren, maar dat valt mee volgens verschillende leraren (fase 4). Als de succescriteria en voorbeelden maar duidelijk zijn. Ze gebruiken bijvoorbeeld een feedbacklegenda, waarbij codes aan werk worden toegekend en leerlingen hun eigen werk controleren. En dankzij de online tool Peergrade kunnen leerlingen zelfs elkaar feedback geven. Natuurlijk heeft feedback een plek nodig om te landen. Juist ook op afstand geldt: denk na over een passende vervolgactiviteit waarmee de feedback kan worden verwerkt. Zo kun je bijvoorbeeld door middel van keuzeopdrachten leerlingen hun eigen feedback laten verwerken in een vervolgoopdracht (fase 5).

Tijdens de coronaperiode leren we wat de essenties zijn en blijven van goed onderwijs en diep leren, waarbij leerling en leraar helder hebben waar ze aan werken, waar ze staan en hoe ze op de gewenste situatie komen. Ook bij onderwijs op afstand gelden de sleutels van formatief evalueren: doelgericht werken, in een cyclisch proces, interactie tussen leerling en leraar en een actieve rol van de leerling. ●

AAN DE SLAG

Wil jij nog meer concrete lesvoorbeelden, (digitale) FE-tools en andere blogs en publicaties? Bekijk dan deze inspirerende padlet: bit.ly/32A0UKF of https://padlet.com/FE_Leernetwerk/gq0lrub7aqmk2l5e

Aan de slag met de feedbacklegenda? Lees dit concrete artikel op Vernieuwend onderwijs: bit.ly/3eUVzmk

Meer weten over de leermotivatie van leerlingen tijdens onderwijs op afstand? Lees dit heldere artikel van Geijssel, Jenniskens en Höppener uit Van Twaalf tot Achttien: bit.ly/2lKYt7z

ÉÉN VOORBEELD ZEGT MEER DAN DUIZEND WOORDEN

DE CYCLUS VAN FORMATIEF EVALUEREN IN 5 VOORBEELDEN

Hoe ziet formatief evalueren eruit in de klas? Bij de vakken aardrijkskunde, Nederlands, scheikunde, zorg & welzijn, economie of tekenen? Op deze pagina illustreren we de vijf fasen van formatief evalueren (Gulikers & Baartman, 2017) met vijf voorbeelden. Ze inspireren, prikkelen en zetten aan tot denken: wat maakt deze lespraktijk nu formatief? Welke rol heeft de leerling? En hoe wordt leren zichtbaar?

FASE 1

Verwachtingen verhelderen

FASE 5

Vervolgacties ondernemen: onderwijs en leren aanpassen

FASE 4

Communiceren met leerlingen over hun resultaten

VOORBEELD FASE 1

KAARTEN VERGELIJKEN BIJ AARDRIJKSKUNDE

Leerlingen werken in drie lessen aan hun kaartvaardigheden door een route op een kaart in te tekenen van huis naar school. Hoe zorg je ervoor dat leerlingen weten wanneer ze het leerdoel bereikt hebben?

Een leerdoel op het bord is niet genoeg. Alleen een toelichting wat de succescriteria inhouden ook niet. Daarom bekijken leerlingen in de eerste les twee voorbeelduitwerkingen met elkaar. Ze leggen die naast de besproken succescriteria:

- De kaart heeft de volgende onderdelen: een titel, een legenda, een noordpijl en een schaal.
- De kaart is gemaakt met verschillende vlakken, lijnen en symbolen.
- De kaart is ingekleurd met potlood, waarbij er weinig tot geen witte stukken meer zijn.
- De schaal van de kaart staat op de kaart, en de berekening ervan staat op de achterkant.

De leerlingen gaan na of de succescriteria aanwezig zijn in de voorbeelden door in tweetallen een korte toelichting per criterium op te schrijven. De leraar laat vervolgens steeds een duo één criterium toelichten en speelt die toelichting door naar een ander duo voor aanvullingen. Ten slotte laat de leraar nog één excellent voorbeeld zien. De leerlingen bespreken in duo's wat overeenkomsten en verschillen zijn met de eerste twee kaarten: wat maakt deze kaart nog beter, sterker? Of: waar minder sterk? Zo maken leerlingen zich de criteria eigen en met de opgedane kennis maken ze in les 2 en 3 hun eigen kaart, rekenen ze de schaal uit en tekenen de route van huis naar school in.

CHRONOLOGISCH ORDENEN MET EEN KAARTSPEL BIJ GESCHIEDENIS

Welke activiteit geeft informatie over het leren en past bij het leerdoel 'Ik kan gebeurtenissen en ontwikkelingen die van belang zijn voor het onderwerp benoemen en chronologisch ordenen'?

In deze les verdeelt de leraar de klas in tweetallen en geeft hij elk tweetal tien lege kaartjes. De leerlingen schrijven op de voorkant van elk kaartje een gebeurtenis of ontwikkeling die volgens hen voor het onderwerp belangrijk is. Op de achterkant van het kaartje schrijven ze het jaartal van de betreffende

VOORBEELD FASE 3

EEN ONBEWOOND EILAND MET AQUAREL BIJ TEKENEN

Leerlingen maken een verskets van het gehele landschap. Het uiteindelijke schilderij van dit landschap zal als achtergrond voor hun woonobject/boomhut dienen. Leerlingen aquarelleren en gebruiken twee technieken, namelijk: eerst nat in nat, met veel water en weinig (achtergrond)details. Daarna kan op de voorgrond van het schilderij de aquarelleverf dikker ofwel dekkend worden opgebracht.

Vervolgens beoordelen ze hun eigen werk aan de hand van de succescriteria in een mini-rubric en bespreken die met een andere leerling (afwisselend in de rol van 'vraag- en praatmaatje').

Na het uitwisselen van een gerichte top en tip, noteren leerlingen voor zichzelf waar ze de volgende les aan willen werken en waarom (hier zie je dus ook

fase 4 en 5). De leerlingen leggen vervolgens hun werk op de tafels en ontvangen van de leraar een kaartje waarop een van de succescriteria rondom standpunt, ruimtesuggestie, ruimteperspectief en aquareltechnieken geprint is. Ze lopen langs de tafels, bekijken elkaars werk en kiezen een werk waar het betreffende criterium goed is toegepast. Ze fotograferen dat schilderij en plaatsen het in de groepspadlet. Deze Padlet vormt de opmaat voor de volgende les. De leraar gaat met de leerlingen na waarom bepaalde werken bij bepaalde succescriteria zijn geplaatst. Op die manier worden de criteria weer opgefrist en maken leerlingen via eigen werk kennis met de mogelijkheden en doen ze nieuwe inspiratie op om met hun eigen werk verder te gaan in de volgende les.

Op de website Formatiefevalueren.slo.nl vind je van de beschreven voorbeelden de complete lesbeschrijvingen en materialen, en je vindt er allerlei andere voorbeelden voor po, vmbo, havo en vwo Heb je zelf een mooi voorbeeld dat je zou willen beschrijven voor op de website? Stuur een mail naar [Gerdineke van Silfhout](mailto:Gerdineke.van.Silfhout@slo.nl) (g.vansilfhout@slo.nl).

VOORBEELD FASE 4

FEEDBACK OP JE VALENTIJNSKAART BIJ ENGELS

Leerlingen tekenen en schrijven naar aanleiding van Valentijnsdag zelf een Valentine's Day card. Leerlingen beoordelen elkaars wenskaart. Voordat ze dat doen, wordt dit eerst voorgedaan door de leraar. Hij neemt een voorbeeld en laat zien hoe je feedback kunt geven en hoe je daar de samen geformuleerde succescriteria en besproken voorbeelden bij gebruikt. De leerlingen bekijken elkaars eerste versie van de wenskaart in groepjes van vier. Ze geven op elke kaart feedback op alle succescriteria. Ze maken hun kaart af, waarbij ze gebruik maken van de feedback. Bij de start van de volgende les wordt in groepjes besproken in hoeverre de feedback is gebruikt en of de kaarten beter zijn geworden. Uiteindelijk gaan de leerlingen na welke Valentine's Day cards volgens hen de beste zijn geworden van de klas en op basis waarvan ze tot die conclusie komen.

FASE 2

Leerlingreacties ontlocken en verzamelen

FASE 3

Leerlingreacties analyseren en interpreteren

Cyclus van formatief evalueren
(Gulikers & Baartman, 2017)

VOORBEELD FASE 2

gebeurtenis. Duo's wisselen vervolgens hun kaartjes uit en proberen de kaartjes op basis van de voorzijde in de juiste chronologische volgorde te leggen. Als beide leerlingen het eens zijn met de volgorde mogen de kaartjes worden omgedraaid. De leerlingen kunnen vervolgens zelf controleren of de volgorde de juiste is. De leraar loopt gedurende deze activiteiten rond en vraagt leerlingen waarom ze een bepaalde gebeurtenis/ontwikkeling belangrijk vinden voor het onderwerp, of ze gebeurtenissen exact dateren of bij benadering, en hoe ze bepalen of er logische chronologische relaties tussen gebeurtenissen zijn.

VOORBEELD FASE 5

REKENEN MET VLAKKE FIGUREN

De leerlingen hebben vijf opgaven gemaakt die de leraar heeft geselecteerd uit de diagnostische toets en die passen bij het leerdoel. Wanneer ze daarmee klaar zijn krijgen ze een blad met uitwerkingen. In duo's kijken ze hun uitwerkingen na. Vervolgens bespreekt de leraar klassikaal de vervolgactiviteit: leerlingen geven met een kleur voor elk succes criterium aan hoe goed zij hun opgaven hebben gemaakt. Terwijl de leraar door de klas loopt, krijgen leerlingen de gelegenheid vragen te stellen, bijvoorbeeld als hun antwoord afwijkt van het antwoordmodel. Ten slotte vraagt de leraar de leerlingen na te denken over wat zij nu nog nodig hebben. Op het digibord/via de beamer laat hij een keuze zien:

1. extra uitleg
2. extra oefenen
3. doorgaan met andere opdrachten

Door middel van vingers opsteken (1 vinger = extra uitleg, 2 = extra oefenen enz.) weet de leraar welke leerlingen hij extra uitleg moet geven. Deze leerlingen plaatst hij in een groepje voor extra instructie. De leerlingen die inzien dat ze verbeteringen zelfstandig kunnen maken of door samen te werken met een medeleerling krijgen extra oefenopgaven uit de herhalingsstof (2 vingers). De leerlingen die alle opdrachten goed hebben beantwoord op het formele niveau (3 vingers) gaan aan de slag met verdiepende opgaven uit het boek.

HOE FEEDBACK-GELETTERD BEN JIJ?

EN WAT MERKEN JOUW LEERLINGEN DAARVAN?

Hoe zou jij feedbackprocessen een plek kunnen geven in je lesontwerp zodat de leerlingen iets met feedback gaan doen? In dit artikel baseer ik me grotendeels op het werk van David Carless over feedbackgeletterdheid en Naomi Winstone over kansen voor feedback (zie kader).

De laatste jaren is de rol van de leerder in de literatuur over feedback centraal komen te staan. Feedbacksituaties waarbij de leraar vertelt wat de leerling moet doen, doen namelijk onvoldoende appel op eigenaarschap bij de leerder (Carless, 2020a). Royce Sadler (2010) geeft aan dat het grote probleem van feedback is, dat het vaak over vertellen gaat. En vertellen heeft zijn beperkingen. Het sluit niet aan bij behoeftes en interesses van de ontvanger en kan onplezierig zijn. Je kent het vast wel, dat gevoel dat jij als leraar vooral hard hebt gewerkt bij het geven van feedback en dat de leerling er amper naar kijkt, laat staan er iets mee doet. Hoe kan dat anders? Wat maakt dat de leerder in feedbackprocessen zelf actief is, zelf feedback genereert en informatie verwerkt?

HOE KUN JIJ ERVOOR ZORGEN DAT DE FEEDBACK-BELOFTE BETER WERKT?

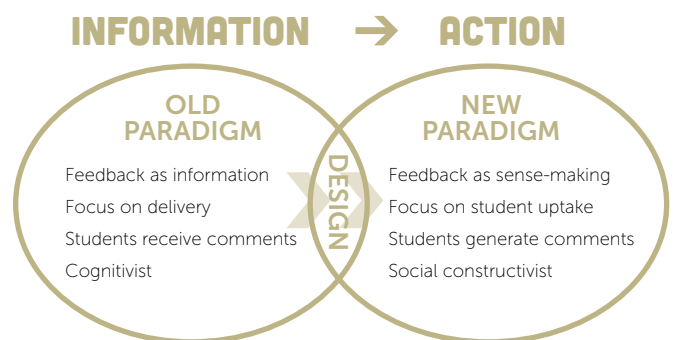
De leerling meer centraal zetten in feedbackprocessen betekent ook dat er uitdagingen zijn. Het zit immers in ons DNA dat we mensen willen helpen met alle kennis die we hebben. Maar 'de leerling meer centraal' betekent ook dat je als leraar minder vertelt en er meer voor zorgt dat leerders mogelijkheden krijgen om iets met feedback te doen (Carless, 2020b).

Dat leerlingen actief zijn in feedbackprocessen is dan ook voor een groot deel afhankelijk van je lesontwerp (Winstone & Carless, 2019; Winstone 2020). Daar moet je dus van tevoren goed over nadenken. Leerlingen begrijpen niet altijd wat er met de gegeven feedback bedoeld wordt, het is bijvoorbeeld te vaag of niet op het juiste moment. Mogelijkheden om de verkregen feedback te verwerken ontbreken soms. Er ligt dus

nog een hele uitdaging om feedbackprocessen goed te integreren in het leerproces. Wat vraagt dat van jou als leraar?

VAN VERTELLEN NAAR ACTIE!

Laten we eerst kijken hoe we van feedback als informatie geven naar (inter)actie gaan. Er zijn verschillende manieren waarop je naar feedback kunt kijken. In het oude paradigma ligt de nadruk op het geven van informatie aan leerders. Bij het nieuwe paradigma ligt het accent meer op de interactie en het begrijpen van de informatie waarbij het erom gaat dat de leerder tot actie overgaat (Winstone & Carless, 2019).

Onderstaande nieuwe definitie van feedback van David Carless (Carless, 2020b) doet daarom meer recht aan de actieve rol van leerders:

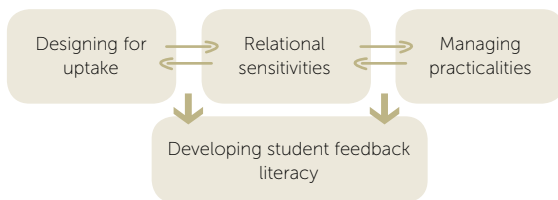
Processen waardoor **leerlingen** prestatie-relevante **informatie** genereren en **gebruiken** om hun werk of leerstrategieën te **verbeteren**.

David Carless legt uit dat feedback een proces is en geen product. Het gaat erom dat leerders centraal staan in het feedbackproces en zelf ook feedback genereren door bijvoorbeeld vergelijkingen te maken (Nicol, 2020). Leerlingen gebruiken de prestatierelevante informatie om hun prestaties, of nog beter, hun leerstrategieën te verbeteren (Carless, 2020b). Maar wat kun jij nu als leraar doen om de feedbackbelofte te laten slagen?

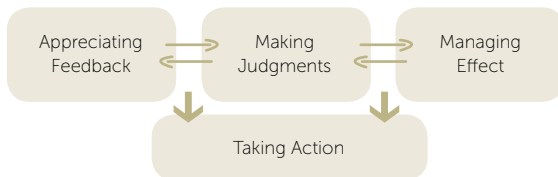
HOE FEEDBACKGELETTERD BEN JIJ?

Naomi Winstone en collega's (2017) maken duidelijk dat betrokkenheid van leerlingen bij feedbackprocessen vaak ontbreekt. Hoe zorg je ervoor dat je leerlingen wel bij dat proces betreft? In de jaren na 2017 zijn onderzoekers aan de slag gegaan met het begrip feedbackgeletterdheid bij zowel leraar als leerder (bijv. Molloy, Boud & Henderson, 2019; Carless & Winstone, 2020). Bij feedbackgeletterdheid gaat het om de inzichten, vaardigheden en strategieën die nodig zijn om informatie te begrijpen en te gebruiken om werk of leerstrategieën te verbeteren (Carless & Boud, 2018).

Om feedbackgeletterdheid bij leerlingen te ontwikkelen moet je als leraar rekening houden met de volgende aspecten (Carless, 2020b):

Welke activiteit zet jij in voor je leerlingen zodat ze aan de slag gaan met feedback? Hoe goed ken jij je leerlingen? En hoe ga je met dit alles om in de praktijk? Deze vragen komen uit het eerste raamwerk naar voren. Feedbackgeletterdheid bij leerders ziet er dan als volgt uit:

Om feedback te waarderen zul je feedback eerst moeten begrijpen. Zodra je het belang ziet van feedback is de kans groter dat je er iets mee doet. Het gaat bij het ontwerpen van lessen dus voornamelijk om de wisselwerking tussen feedbackgeletterdheid van de leraar en die van de leerling (Carless & Winstone, 2020). En dat valt prima te leren. Zie daarvoor de kaders met ontwerpprincipes.

HET ONTWERPEN VAN EFFECTIEVE FEEDBACKPROCESSEN

In *Designing effective feedback processes in higher education. A learning-focused approach* geven Winstone en Carless allerlei voorbeelden van wat je kunt doen om leerlingen centraal te zetten in het feedbackproces. Het gaat er dan voornamelijk om dat je als leraar vooral invloed hebt op je lesontwerp, waarin je feedbackprocessen kunt integreren. Winstone geeft aan dat er drie ontwerpprincipes zijn (zie kaders):

- Ontwerpprincipe #1 Geef feedback een plek om te landen.
- Ontwerpprincipe #2 Bied mogelijkheden om aan de ontwikkeling van feedbackgeletterdheid te werken.
- Ontwerpprincipe #3 Zorg ervoor dat feedback ertoe doet.

ONTWERPPRINCIPE #1 GEEF FEEDBACK EEN PLEK OM TE LANDEN

In het project Feedback mark 2 wordt een voorbeeld gegeven hoe je in je lesontwerp plek in kunt ruimen voor feedback zodat het een plek krijgt om te landen:

Bij dit voorbeeld wordt van activiteit naar activiteit, gebaseerd op leerdoelen en succescriteria, gezocht naar plekken om feedback te laten landen. Leerlingen krijgen de opdracht om werk te beoordelen, zelf om feedback te vragen, beoordelingen te vergelijken en een plan voor verbeterd werk te maken. Kijk op: bit.ly/3nVvMOF

ONTWERPPRINCIPE #2 BIED MOGELIJKHEDEN OM AAN DE ONTWIKKELING VAN FEEDBACKGELETTERDHEID TE WERKEN

Een mooie manier waarbij er wisselwerking is tussen feedbackgeletterdheid van de leraar en feedbackgeletterdheid van de leerling, is door bijvoorbeeld werk van vorig jaar te laten reviewen en zo erachter te komen hoe er beoordeeld wordt. Dat wordt ook wel *guided marking* genoemd (begeleid beoordelen) en is op onderstaande website uitgewerkt. Kijk op: bit.ly/2J5oDf8

ONTWERPPRINCIPE #3 ZORG ERVOOR DAT FEEDBACK ERTOE DOET

Als feedback er echt toe doet, zou je ook kunnen overwegen om het verwerken van feedback een deel van het uiteindelijke cijfer te laten zijn. Zet een activiteit in waarbij leerlingen de ontvangen feedback en eigen feedback die uit vergelijkingen maken is gekomen verwerken. Doe dat als verplicht onderdeel van het cijfer, zodat ze echt met de feedback aan de slag zijn gegaan. Zie: Winstone, N. E., & Carless, D. (2019): bit.ly/2KAv6iP

ZELF AAN DE SLAG

Wat doe jij al om je leerlingen actief te betrekken bij feedbackprocessen? Bekijk vooral de online workshops van David Carless over feedbackgeletterdheid en Naomi Winstone over kansen voor feedback om inspiratie op te doen. Bekijk ze hier: bit.ly/36ACuIA. Welke andere voorbeelden zou je willen delen? Wederom, food for thought.

Benieuwd naar de publicaties uit het artikel? Of naar het boeiende artikel over feedback en emotie? Het belang van voordoen en oefenen van feedback met leerlingen? Neem contact op met Bas Trimbos (b.trimbos@slo.nl) of kijk op bit.ly/2ILneKi

DE LEERLING FE-CYCLUS: WAT DOEN LEERLINGEN BIJ

Leerlingen met een actieve leerhouding, die gemotiveerd zijn en die meer eigenaarschap over hun eigen leren nemen: de redenen waarom veel leraren en schoolleiders aan de slag gaan met formatief evalueren. Leraren die op hun school al langer formatief evalueren ervaren inderdaad dat leerlingen echt ander gedrag laten zien. Dit is echter niet van de ene op de andere dag zichtbaar in de klassen. En het laat zich soms lastig benoemen in concreet gedrag. Door als team aan de slag te gaan met de leerlingcyclus van formatief evalueren, kun je daar een mooie stap in zetten.

FORMATIEF EVALUEREN: WAT DOET DE LERAAR IN DE KLAS?

Wat is formatief evalueren? Black en Wiliam (2009) definiëren het als volgt: alle activiteiten die leerlingen en leraar uitvoeren om leerlingreacties te ontlocken, te interpreteren en te gebruiken om betere beslissingen te nemen over vervolgstappen. Een samenspel van leraar en leerling(en) dus. Gulikers en Baartman (2017) visualiseerden de fasen van formatief evalueren in de cyclus van formatief evalueren.

Deze cyclus richt zich in eerste instantie op de leraar, omdat hij de formatieve leeromgeving op zo'n manier inricht dat de leerlingen leren om hun rol te pakken in dit formatieve proces (Carless & Winstone, 2020). Zo zal de leraar bedenken hoe hij leerlingen betreft bij het verhelderen van de succescriteria (fase 1), welke rol hij ze geeft bij het analyseren van leerlingreacties (fase 3) of hoe hij ze aanzet tot

het geven en/of verwerken van (peer)feedback (fase 4). Dat vraagt vakinhoudelijke én pedagogisch-didactische kennis en vaardigheden van de leraar.

EN DE LEERLING DAN?

In de leernetwerken Formatief evalueren besteden we al vanaf het begin aandacht aan de rol van de leraar in het formatieve proces. Bij veel leraren roept dat de vraag op: welk concreet leerlinggedrag wil je dan zien bij formatief evalueren in de klas? Dat concreet benoemen blijkt geen makkelijke opgave. Wat zie je leerlingen doen, zeggen? In de leernetwerken waren deze vragen de aanleiding om hier via een concrete werkvorm mee aan de slag te gaan en wel via een postermarkt.

DE POSTERMARKT: SAMEN EEN NEUS VOOR KWALITEIT ONTWIKKELEN

Aan de muren van een grote zaal hangen posters van de dertien vo-scholen uit het leernetwerk met antwoord op de vraag: welk concreet leerlinggedrag wil je zien bij formatief evalueren in de klas? Lerarenteams maakten – bij voorkeur – samen met hun team en schoolleiders volgens de 'posteraanpak' (zie volgende pagina) hun eigen poster. Daarin beschrijven zij de FE-cyclus van de leerling: wat wil je per fase van de FE-cyclus concreet zien van leerlingen? Wat doet de leerling bij deze vijf fasen? Dit blijkt een prikkelende, maar niet eenvoudige opgave.

En zo ontstaat de postermarkt waarbij leraren met elkaar in gesprek gaan over de uitkomsten op de posters. Vragen stellen. Dat is een belangrijk element dat terugkomt op ver-

De cyclus van formatief evalueren (Gulikers & Baartman, 2017)

FORMATIEF EVALUEREN?

schillende posters. Leerlingen die vragen stellen, zoals 'heb ik mijn doel bereikt?', 'wat zijn mijn sterke punten?' en 'waar gaat het nog minder goed?' Er ontstaan levendige gesprekken. Door te buurten bij elkaars poster doen de deelnemers ideeën op om hun eigen leerlingcyclus nog scherper te formuleren. Want: 'de leerling weet wat hij de volgende keer anders moet doen' is nog niet heel concreet. 'Elke leerling in de klas schrijft na het ontvangen van feedback minimaal één concrete vervolgactie op', is dat wel. Een prachtige conclusie die leraren uit de leernetwerken trekken: als we het leerlinggedrag concreet benoemen, geeft dat weer input over welk gedrag dit vervolgens van ons, leraren, vraagt.

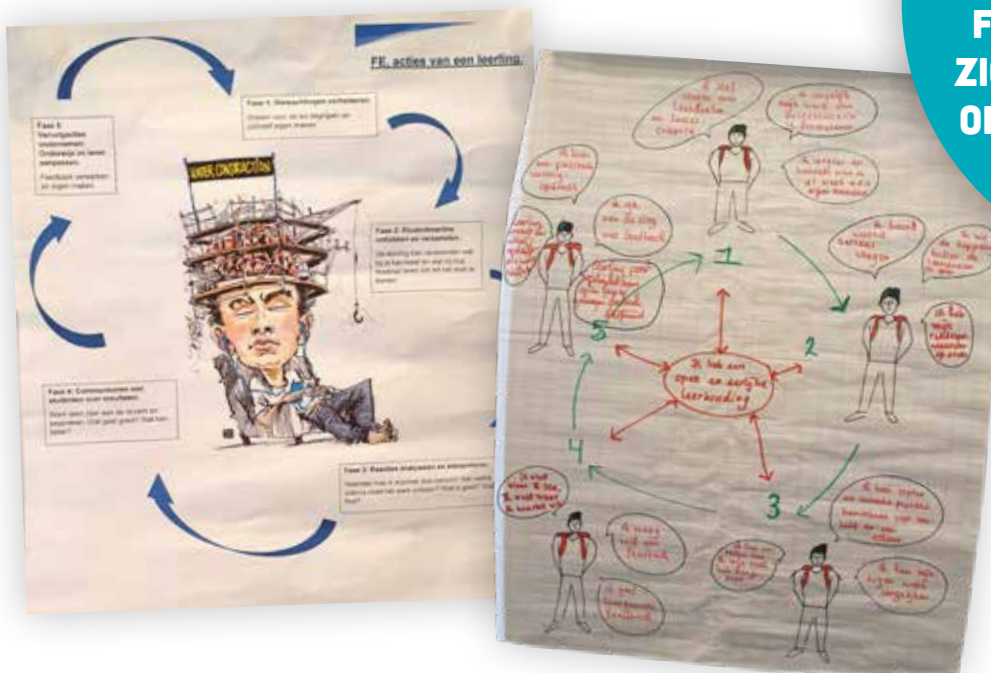
DE OOGST VAN DE POSTERMARKT

De postermarkt maakt een ding meteen duidelijk: er zijn verschillende manieren om formatief evalueren zichtbaar te maken in de klas én verschillende manieren om leerlingen daarbij te betrekken. De posters verschillen in focus, accenten in de verschillende fasen, concreetheid en mate van detail. Sommige leraren ontdekken door het maken van deze poster de kern van wat zij bij leerlingen wilden bereiken met FE en plaatsen dit in het midden van de cyclus. Dat kan 'de actieve leerling' zijn of 'ik heb een open en eerlijke leerhouding'. Op deze manier daagt deze aanpak leraren en schoolleiders uit om weer terug te gaan naar het 'why' en te verwoorden wat hun doel met en visie op formatief evalueren eigenlijk is.

IEDEREEN KAN AAN DE SLAG

De postermarkt geeft energie en zet leraren in de actieve stand: de poster moet verder uitgewerkt worden. En natuurlijk gedeeld op school. Dat leidde als vanzelf tot de ontwikkeling van een werkvorm waarmee je in je eigen schoolteam aan de slag kunt met het maken van je eigen leerlingcyclus (zie kader). Individueel of in vaksecties gemaakte posters worden via carrousel- en groepsgesprekken – ook met leerlingen! – tot een schoolbreed gedeelde leerlingcyclus waar elke leraar en leerling mee aan de slag kan. En wat levert het ons als onderzoekers binnen het leernetwerk op? Met al deze uitwerkingen van leerlingcycli willen we komen tot een overkoepelende FE-cyclus die het leerlinggedrag concreetiseert: wat DOET de leerling in de klas, gekoppeld aan de bestaande FE-cyclus van de leraar (wat DOET de leraar in de klas). Deze aanpak illustreert daarmee mooi hoe waardevol het is als leraren, team- en schoolleiders, experts en onderzoekers samenwerken binnen een leernetwerk om formatief evalueren in de klas en school zichtbaar te maken. Ga jij met collega's ook aan de slag? ●

**DE POSTERMARKT
MAAKT DUIDELIJK DAT
ER VERSCHILLENDE
MANIEREN ZIJN OM
FORMATIEF EVALUEREN
ZICHTBAAR TE MAKEN ÉN
OM LEERLINGEN DAARBIJ
TE BETREKKEN.**

AAN DE SLAG MET JE COLLEGA'S

De website formatiefevalueren.slo.nl staat boordevol inspiratie. Je vindt er animaties, video's, podcasts, uitgeschreven lesvoorbeelden, instrumenten om formatief evalueren in je klas en in je school een plek te geven, enzovoort. Speciaal voor jou lichten we handige aanpakken en instrumenten eruit die je helpen om formatief evalueren in je school een plek te geven.

1. TOP 10 FE-MISCONCEPTIES IN HET VOORTGEZET ONDERWIJS TE LIJF

Herken jij een of meerdere van onderstaande uitspraken? Hoor je ze binnen je eigen school? Of denk je misschien zelf: 'Maar deze uitspraak klopt toch?'

- 1 Formatief evalueren is hetzelfde als lesgeven zonder cijfers.
- 2 Een toets is formatief of summatief.
- 3 Formatief evalueren is het inzetten van een instrument, zoals een oefentoets, rubric of portfolio.
- 4 Leerlingen werken alleen voor een cijfer. Daarom werkt formatief evalueren niet.
- 5 We geven veel feedback, dus we werken formatief. Hoe meer feedback, hoe beter.
- 6 Bij formatief evalueren formuleren leerlingen hun eigen leerdoelen.
- 7 Bij formatief evalueren is de leerling eigenaar van het eigen leren en de leraar is de coach.
- 8 Formatief evalueren werkt niet voor alle leerlingen (bv. niet voor jonge leerlingen, niet voor vmbo-leerlingen, niet voor mijn kind)
- 9 Formatief evalueren vereist veel administratie en het inzetten van een ELO of digitaal volgsysteem waarin alles wordt vastgelegd.
- 10 Bij formatief evalueren moet ik iedere leerling individueel benaderen en dat is niet mogelijk in een klas met 30 leerlingen.

Wil jij met je collega's ontdekken welke misconcepties er binnen jullie team zijn over formatief evalueren, deze uitdiepen én aanpakken? En ben je benieuwd naar de toelichting op en weerlegging van de top-10 misconcepties? Ga naar formatiefevalueren.slo.nl -> schoolleiders vo -> aan de slag -> samen FE-misconcepties uitdiepen. Daar vind je het overzicht met misconcepties, een fijne werkvorm en bijbehorende PowerPointpresentatie.

Bedenk: het voorkomen van misconcepties is een illusie. Maar het expliciteren en bespreken ervan is erg belangrijk! Neem ze serieus. Op die manier voorkom je dat ze leiden tot verkeerde implementaties, meningsverschillen en weerstanden

2. MAAK JE EIGEN LEERLINGCYCLUS

Doel van de werkvorm

Expliciet en als team benoemen wat je van leerlingen wilt zien aan gedrag in de klas. Wat DOET de leerling in de klas tijdens de vijf fasen van formatief evalueren? Wat laat hij zien, horen, etc. als hij een actieve leerhouding aanneemt, eigenaar is van zijn leren, of gemotiveerd is?

Als je weet wat je van leerlingen wilt zien en horen, kun je hier gericht aan werken als leraar en schoolleider. Met elkaar en met de leerlingen kun je bespreken wat de leraar kan doen om dit leerlinggedrag uit te lokken.

Vorbereiding

Laat deelnemers ter inspiratie de blog op Vernieuwonderwijs (ga naar: bit.ly/3kmJ301) lezen over hoe scholen uit het leernetwerk Formatief evalueren op een postermarkt hun eigen poster maakten van de leerlingcyclus.

Wat ga je doen?

1. Maak groepen van 3 of 4 collega's.
2. Geef elke groep de FE-cyclus op een groot papier.
3. Bedenk nu per groep in 20 tot 30 minuten:
 - Waar moet formatief evalueren aan bijdragen? Wat willen jullie bereiken bij leerlingen?
 - › Zet dit in het midden van de poster.
 - Hoe ziet dit eruit in concreet gedrag bij de leerling? Wat wil je anders zien dan dat je nu leerlingen ziet doen in de klas? Doe dit per fase van de FE-cyclus.
 - › Schrijf dit op de flap bij de verschillende fasen van FE.
4. Postermarkt: carrouselvorm waarbij elke vijf minuten gewisseld wordt van poster.
 - Per groep blijft één persoon bij de eigen poster staan om deze toe te lichten, eventueel startend met een korte pitch.

3. SAMEN EEN NEUS VOOR KWALITEIT ONTWIKKELEN MET VIDEOFRAGMENTEN

Veel kartrekkers en schoolleiders zijn op zoek naar aanpakken om samen een kwaliteitslag te maken op het gebied van formatief evalueren en te leren van collega's. Met leraren en collega's van de Universiteit Twente ontwikkelde SLO een effectieve en inspirerende aanpak waarbij collega's op formatieve wijze aan de slag gaan met korte videofragmenten uit de eigen praktijk.

- De andere collega's van het groepje bekijken de andere posters aan de hand van de kijkkaart.
- Organiseer zoveel rondes als nodig zijn om iedereen elkaars poster te laten zien.

5. Nabespreking

- Wat zijn jullie inzichten: heb je grip op wat jullie van leerlingen willen zien in concreet gedrag per fase van formatief evalueren?
- Kunnen jullie leerlinggedrag koppelen aan concreet leraargedrag? Wat kan de leraar doen om gewenst leerlinggedrag uit te lokken?

6. Maak een gezamenlijke poster met de leerlingcyclus van formatief evalueren.

- Bespreek de poster ook met leerlingen en vul waar nodig de poster aan.
- Maak de poster mooi op en gebruik deze om in de school op te hangen.

Alle materialen, zoals kijkkaart, voorbeeldposters en een leeg FE-cyclus zijn te downloaden op formatiefevalueren.slo.nl.

In het kort: hoe werkt het?

- Je formuleert een leervraag rondom een aspect van formatief evalueren in de klas.
- Je bereidt een les voor waarin je dit aspect van formatief evalueren verwerkt.
- Je neemt de les op video op en knipt daar vijf minuten uit waarvan jij vindt dat het een goede weergave is van het betreffende aspect.
- Je gaat ofwel via een online platform ofwel live in een drietal in gesprek over wat de aanpak formatief maakt, wat werkt en waar nog ontwikkeling zit.
- Je bekijkt op dezelfde manier ook de videofragmenten van je twee collega's.
- Je verbetert je aanpak op basis van de feedback die je gekregen hebt en maakt een nieuwe video-opname passend bij je (vervolg)leervraag.

Handig om te weten

- Voordat je je leervraag formuleert, kan het handig zijn om eerst de basispublicatie 'Formatief evalueren: werken aan groei' te lezen en in het team te bespreken én de FE-scan in te vullen en deze met een of meerdere collega's te bespreken. De FE-scan geeft inzicht in waar je staat en waar nog ontwikkeling mogelijk is. Beide vind je op formatiefevalueren.slo.nl -> aan de slag.
- Door gebruik te maken van meerdere videofragmenten voer je een discussie over verschillende dimensies van kwaliteit (Carless, 2017). Net zoals het met leerlingen bespreken van voorbeelden die verschillen in kwaliteit een effectieve aanpak is om gezamenlijk een beeld te krijgen van wanneer je het leerdoel hebt behaald.
- De digitale omgeving Pitch2Peer <https://pitch2peer.com/> is een omgeving waarin je online feedback geeft op videofragmenten. Zo zie je meerdere videofragmenten van verschillende kwaliteiten vóór je fysiek op je eigen school bij elkaar komt.

Aan de slag

Wil je aan de slag met bovenstaande aanpak en ontvang je graag de uitgebreide beschrijving, opdrachten, observatievragen en werkbladen? Ga naar formatiefevalueren.slo.nl -> schoolleider vo -> aan de slag. ●

DEZE MAG JE NIET MISSEN!

De animatie 'Formatief evalueren in een notendop' en de aanvullende animaties rondom de verschillende fasen van de cyclus.

De basispublicatie 'Formatief evalueren in het voortgezet onderwijs: werken aan groei' waarin aan de hand van concrete voorbeelden de vijf fasen worden toegelicht.

De FE-scan: maak een plaatje van jezelf en ga na welke elementen van formatief evalueren je al doet en welke je nog kunt ontwikkelen.

KLEINE STAPPEN, GROTE IMPACT

DE GAME-CHANGERS VAN SHIRLEY CLARKE

Hou op met stickers, plaatjes en andere beloningen. Het maakt leerlingen alleen maar afhankelijk van het oordeel van hun leraren. Troost je leerling niet door te zeggen dat het de volgende keer vast goed gaat. Gebruik andere taal, ontwikkel een positief vocabulaire. Zeg dat je ziet hoe hard alle hersenneuronen aan het werk zijn. Kom achter je bureau vandaan. Loop rond, stel vragen, geef aanwijzingen. Stop met niveaugroepen waar leerlingen altijd in blijven zitten, want je ontnemt alle leerlingen gouden kansen. Krabbel geen kantlijnen vol met opmerkingen waar leerlingen niks mee zullen doen. Deel leerlingen telkens random in groepjes en duo's in. Laat ze hun half-fabricaten, vondsten en fouten met de klas delen en bespreek gezamenlijk mogelijke oplossingen.

“ THE STUDENTS WHO ARE HARDEST TO LOVE ARE THE ONES WHO NEED YOUR LOVE THE MOST. ”

Shirley Clarke, auteur van het boek *Visible learning: feedback*

Het zijn zomaar enkele voorbeelden uit de online presentatie over formatief evalueren van expert Shirley Clarke, gegeven tijdens het online SLO-festival *Formatief Evalueren* op 4 en 5 november jl. Clarke heeft jaren gebouwd aan een corpus van aan de praktijk getoetste kennis over formatief werken. Het resultaat: steeds verfijndere aanpakken en toepassingen. Voor haar is het drijvende mechanisme achter succesvol leren een gevoel van 'self efficacy' bij de leerling: de overtuiging dat hij zal slagen, zijn doel kan bereiken.

En jij, als leraar, kunt daar grote invloed op hebben. Je doet dat door in te zetten op een paar 'game-changers'. Zorg voor een veilige leer cultuur, waarin niet risico mijden maar uitdaging zoeken de norm is. Begeleid het vallen en opstaan met positieve taal, waardoor de leerlingen gericht zijn op hun eigen groei in plaats van op hun falen. Hou de klas bij elkaar, leer samen, gebruik niveaoverschillen om van én over elkaar te leren. Werk zoveel mogelijk met open leerdoelen en stel samen succescriteria vast. Laat veel voorbeelden zien, van goede en minder goede producten. Analyseer en vergelijk ze met de leerlingen. Demonstreer, onderzoek, denk hardop. Steek je energie in feedback op het moment zelf, en wees specifiek en doelgericht. Het hoeft allemaal niet groots en meeslepend te zijn van Shirley Clarke. Maar zorg er wel voor dat je weet waarmee je bezig bent, dat je een helder kader hebt vanwaaruit je consistent opereert. En dan hebben jouw vele kleine stapjes grote impact.

Terugkijken, doen! 🙌

De 'documentaire' is inmiddels Nederlands ondertiteld en terug te kijken (via bit.ly/2Ht-gkJx). Doe dat vooral, er is veel te halen voor je eigen onderwijspraktijk! ●

FORMATIVE ASSESSMENT

